

Varga Ilona

Joka XXV.

(részletek)

Hogyan tanul a cigány?

Az új házban töltött első éjszaka után mindannyian vidáman ébredtek. Mamó, aki elsőnek kelt, már finom reggelit készített számukra. Ott a szabad ég alatt, ahol eddig is reggelizni szoktak. Miközben falatoztak mindannyian gyönyörködve vetettek egy-egy tekintetet az épületre, amit közös erővel hoztak létre. Mindannyiuk munkája benne volt. Büszkék voltak rá... Büszkék, de még korántsem érezték az otthonuknak.

Évés után kis ideig zavartalanul élvezték a felkelő nap langymeleg sugarait, boldogan hallgatták tyúkjaik békés kotyogását. Janó a kárlásukat hallva felállt, felvett a földről egy élesebb kavicsdarabot. Koma házikójához ment, s karcolgatott valamit az oldalára. Amikor végzett, jól megdögönyözte a műveletet félrekapott fejjel figyelmesen követő kutyát, majd visszatért az asztalhoz.

– Amikor a kemencét fested, kislányom, azt a róka farkat is pirosítsd ki, amit bekarcoltam. Legyen nyoma annak, hogy Koma milyen hős volt!

– Egy kiskondért is festhetnél – vetette fel Mirkó.

Nagyot nevettek az ötleten, de aztán egyenként felsorolták Koma minden hősiességét. Ha megakadtak, Mamó lendítette tovább őket. Nem hiába nevezte Komát a hősének, minden jótettére, bátorságára emlékezett. Végül megállapították, hogy túl kicsi a Koma-ól, ahhoz, hogy ennyi jel ráfesthető lenne.

– A legjobbat úgysem tudnánk képpé formálni, amit velünk tett – jelentette ki Mamó. – Azt, hogy minket választott a családjának... Az új családjának – nézett jelentőségteljesen Janóra.

– Az ám! – erősítette meg a tekintettel megcélzott személy, majd kissé később így folytatta:

– Nyicám! Metsszél le néhány ágat a rom melletti szélrózsáról! Kimegyünk a temetőbe. Meglátogatjuk az öreg Sárközit. Úgy hiszem, mióta elhantolták, nemigen gondozta senki se a sírját. Ez mostantól a mi kötelességünk. Ha megtiszteltük, nekikezdhethünk a romház nyomainak eltüntetéséhez.

Nyica belepirult abba, hogy Janó Nyicám-nak szólította. Először jelezte ily módon is, hogy a magáénak tartja. Mindez betetézte azt az örömet, amit múlt nap óta érez. Mióta gyerekek szóról szóra elbeszéltek az apjuk és Mamó közötti párbeszédet, ami az ő távollétében zajlott.

– Megyek, Janóm. Megyek – mondta, ám ebbe még inkább belepirult.

(Ettől kezdve Janóm-Nyicám járta már közöttük.)

Amikor indulni készültek Flaré és Mirkó is ment volna velük, s nagyon zokon vették, hogy az apjuk nem akarja őket magukkal vinni.

– Gyorsabban megjárjuk nélkületek. Hosszú az út oda-vissza. Csak lassítanátok.

Miután Janót hiába kérlelték, Nyicát kezdték puhítani.

– Anyici! Hadd menjünk mi is! Kérd meg te is, hogy mehessünk!

Nyica erre olyan rimánkodó képet vágott, hogy azon nemcsak a két gyerek, de Janó is elnevette magát.

– Ki tudna neked ellenállni? – jelentette ki. (Legalább meglátom – gondolta magában – bírja-e Flaré a hosszú utat a temetőig, s bírná-e azon túl is, az iskolás faluig.)

A hosszú út alkalmat kínált arra is, hogy elmondja szándékát, hogy ha lehet, ősztől iskolába jártná Flarét, s egy évre rá Mirkót is. Ha telik rá a jövedelmükből, de ha idén nem, jövőre bizonyosan. Akkor egy-

szerre lennétek iskolások – tette hozzá. Azután meg hosszan beszélt a tudás fontosságáról.

– Amíg vándoroltunk, minden tájon újakat láttunk, újakat tapasztaltunk. Más-más nyelveket hallottunk. Meg kellett tanulnunk legalább egy kissé, hogy szót érthessünk, kereskedhessünk a helyiekkel. Más-ként építettek, másként főztek, másként viselkedtek, másban hittek, száz szokásuk volt. Más törvénnyel vetettek volna hurkot ránk. Tudnunk kellett mindezeket, ez volt túlélésünk záloga. Hogy békén meglegyünk a helyiekkel, bárkivel is futottunk is össze, hírt és tapasztalatokat gyűjtöttünk. Jól jegyezzétek meg: az okos ember mindenkitől tanul!

Az volt aztán az igazi ünnep, amikor más kompániával találkoztunk! Ahány cigány, annyi út! Más törzsek bölcseivel beszélgetve olyan tudással is gazdagodtunk, amit nem a mi tapasztalásunk szerzett. Nézzétek meg Mamót! Nincs olyan fa, nincs olyan fű, amit nem ismer, amiről ne tudná milyen bajra jó, vagy milyen bajt okozhat. Ti is hallhattátok, a nagy tudású orvostudoroknál is jobb gyógyírt ismert.

Beás nagyapátok ránézett egy fára, éppígy tudta, melyik jó szerzőmnyélnek, melyikből lesz jó köpülő, jó tekenő, jó famozsár. Melyik, ami időt állóbb, s mely évszakban könnyebb megmunkálni.

Az én apám – a másik nagyapátok – a fémeknek volt valóságos tudósa. De számolni is tudtak mindketten. Annyira legalábbis, hogy fizetéskor be ne csaphassák őket.

Az, hogy nemcsak a nagyon buta emberek gondolják a cigányokat ostobáknak, csakis azért van, mert így védtük magunkat. Ha azt hiszik – gondoltuk okosan – hogy eszefogyottak vagyunk, akkor kevésbé félnek tőlünk. Többnyire be is vált. Megengedték, hogy letáborozzunk a falu szélén. Eltűrték, hogy átvonuljunk a földjeiken...

Aki sokat jár-ke, az sokat tanul, sokat tud. De mi most már nem fogunk vándorolni. Márpedig hogyan lenne okos, aki mindig csak a kemence mellett ül? Ezért vannak az iskolák. Nektek még előnyötök is van a falusi gyerekekkel szemben. Itt van nekünk Mamó. Tanuljatok meg tőle mindent, amit csak lehet. Különben olyan tudás fog vele sírba szállni, ami kincsekkel ér fel. Nyicám... Anyicátok már jobban főz-süt nála is. Persze könnyebb is a dolga. Könnyű ott a fakanálforgatás, ahol mindig akad főznivaló. Istennek hála, mióta lemaradtunk a kompániától, nekünk mindig adódott. A szekereken és alkalmi sátorhelyeinken nem lehetett kertünk. Ahhoz még Mamó sem ért. Nyica viszont varázsolt egyet az erdei kunyhónál. Minden zöldségünk megtermett benne. Tényleg, Nyicám! Honnan értettél hozzá?

– Tudod, az úgy volt, hogy amikor sátort vertünk és bántott valaki, vagy részeg volt a mostohaapám (márpedig mindkettő szinte mindennapos volt) messzire mentem egy időre. Beljebb a falukba. Fára másztam, onnan néztem, mit csinálnak a parasztasszonyok. Ahol kutya nem volt, a kerítésnél néztem. Akadtak nők, akik behívtak, adtak néhány falatot a kisírt szemű, maszatos, rongyokban járatott cigány kisleánynak. Ezekhez a jótét lelkekhez, amíg csak arra táboroztunk, többször visszajártam. Amikor nagyobb lettem, míg asszonyaink adományért jártak háztól házig, vagy a faáruinkkal kereskedtek, én segítettem a faluban azoknak, akik a kertjeikben sürgölődtek. Amit ültetésről, kapálásról, sarabolásról, locsolásról, trágyázásról tudok, azt mind így szereztem. Magokat is így kaptam, dughagymákat, vető krumplit is. Mindig volt nálam egy kevés. Őriztettem: hátha... aztán persze a legtöbb a szemétben végezte. De volt úgy, hogy a mostohám meglegelte, s a drága virághagymák felkarikázva a zsíros kenyerekön végezte. Úgy ették, mintha valami gyöngye vöröshagyma lett volna.

– Na, látjátok – mondta Janó – Anyicátok is miként tanult? Senki másnak nem volt fontos ez a tudás. De az első adandó alkalommal máris hasznát láttuk. És a tyúknevelést miként tanultad meg?

– Ugyanígy az asszonyoknál lestem el ezt, azt erről is. Mamóval tapasztattak már parasztok tyúkölakat, meg fizettek neki a kitakarí-

tásukért, meszelésükért. Ő is megfigyelt, megtudott sok mindent. Te viszont, Janóm, megint más dolgokra emlékeztél. Ezeket mind összeraktuk, amikor tervezgettünk. Balinak is elmesélted a tervünket, és ő is mondott okosságokat, hiszen náluk bőven él baromfi. A legtöbbet Őrzsétől kérdeztem, amikor a kakast és a tyúkokat adta. Jó szándékú volt, minden veszélyre figyelmeztetett, amit ismert. Hát így...

– Erről beszéltem! Így adódik össze minden tudásunk. Kapjuk az öregeinktől, akik sokat megéltek, sokat láttak. Kapjuk az ismerőseinktől, akik tudásuk egy részét ugyancsak másoktól szerezték meg, más része a saját tapasztalásuk. És ehhez kell jönnie annak, amit saját szemetekkel láttok, amit magatok fedeztek fel, személyesen éltek át. Az iskola azért fontos, mert a helyben maradással egy seregnyi más tudásra lesz szükségünk, szükségetek. Sok mindent tudtok, amin Lacika barátotok elképedne. Ha csak azt látta volna, amit a keddhelyi vásárra készítettetek, elfogná a sárga irigység. Most már házat is tudnátok építeni. Láttátok, hogy miképp kell. A föld termésre fogásához, az állattartáshoz (disznóhoz, birkához, kecskéhez, tehénhez) viszont még nem értünk. A lovakhoz is alig. Bali bácsinak viszont ez a kisujjában van. Ő ebbe nőtt bele... Rengeteg időnkbe és kínunkba kerül majd, míg eltanuljuk mindezeket... Ha az iskolában kiokítanak a betűvetésre, az megnyitja előttetek a könyveket. Azokban pedig minden benne van, amit csak tudni lehet, amit csak tudni érdemes a világból. Minden tudományhoz elvezetnek... Így aztán jóval kevésbé szorultok majd másokra. A tudás a legnagyobb kincs, amire szert tehettek. És ami egyszer már a fejetekbe fészkelte, azt onnan senki nem orozhatja el... Nem kérdeztétek ugyan a miértjét, de ez a válasz rá: ezért szeretném, ha iskolába járnátok. Ugye, ti is szeretnétek?

– Akarok! – jelentette ki Flaré határozottan.

– Hát tulajdonképpen, én is – hangzott kétségekre okot adó bizonytalansággal Mirkó felelete.

– Nincs semmi baj, majd az okos nővéred kedvet csinál neked is. Talán túlon túl sokat papoltam...

– Sokat, de okosan! – fűzte karjába a magáét Nyica. – Én magam is most értettem meg néhány dolgot. Kár, hogy én már nem lehetek iskolás.

– Majd, ha asszony leszel, a férjed bizonyosan megtanít mindarra, amit ő tud.

– Akkor jó! – fűzte magát szorosabban Janóhoz.

Már a falu közepén jártak. Voltak, akik szúrós szemmel nézték őket, de akadtak kedvesek is, akik korábban már látták Janót a keresztállításkor, vagy Lacika hazavitelekor ismerték meg. Esetleg arra emlékeztek, amikor a templom előtt az írnok és a bíró is kedélyesen beszélgetett velük.

– Szervusz, Joka! – köszöntött rájuk egy fiatalember. – Kezít csókolom! Üdv nektek, gyerekek! Nem ismersz meg, Joka? Gergő vagyok. Engem szalasztottak az írnokért a keresztállításkor. Én segítettem lemérni az engedélyhez.

– Hát, persze. Gergő! Bocsáss meg, hogy nem ismertelek meg! – szorította meg a férfi felé nyújtott tenyerét.

– Gyönyörű, fiatal feleséged van – már meg ne sértődjön az ifjasszony, hogy kimondtam, de hát kikíváncozott... A gyerekeid is szépek. Mi járásban vagytok erre? A bíróhoz mentek? Vagy a keresztünkhöz. Épp arról jövök. Elárulom, sok virágot hordtak elébe. Többször láttam előtte asszonyokat is imádkozni. Még az a lepcsés szájú Bözsi néne is (biztos emlékszel rá) odajár néha fohászni. Nem egyszer láttam már.

– A temetőbe indultunk. Az öreg Sárközi sírjánál akarnánk tisztelgetni. Talán hallottad: az ő hagyatéki földjét béreljük a falutól.

– Bérelitek?! Én azt hallottam: ajándékba kaptátok a bírótól, mert kigyógyítottátok halálos betegségből... Meg azt, hogy ez nem is így van. Mert nem adta nektek, ellenben gondnokká nevezett ki, hogy még

fizetést is adhasson a föld hasznai mellé. Aztán meg azt is hallottam, hogy mégsem lettél gondok, mégis megkaptad a földet és még házat is építtetett rá a bíró a sógorával... Ezt, hogy bérelitek, ezt csak most hallok először. De készségesen elhiszem, mert ez az első, amit nem Bözsi néne szájából hallok.

Janót szinte szétvetette a düh. Gergő igyekezett megnyugtani.

– Nyugodj meg, Joka! Szóljon rá ifjasszony, hogy nyugodjon meg! Rendes ember, nem hihette, amit az a néember beszél. Néha például megkérdezi tőlem: „Hogy vagy, fiam?” No, hát én azt sem hiszem el.

Bélával, Péterrel egy nagyfröccs mellett beszélgettünk vagy egy hete. Őrájuk is emlékezhetsz. Ők kenték veled a vérceppeket keresztfára. Te is szóba kerültél. Béla mesélte, hogy milyen hír kanyarog rólad a faluban. Péter is ugyanazt mondta, amit én. Hogy te nem olyan cigány vagy.

– És Béla?

– Rendre utasított minket. Ne sápadj el! Csak kijavította, amit mondtunk. Hogy nem olyan *cigány* vagy? – torkolt le minket. Nem olyan *ember!* – mondta. És csakugyan az írnök, a bíró, a bíróné, a bíró sógora, de még a munkásai is csupa jókat mesélnek rólad. Az a történet, amit elmeséltél katonakorodból, amiért a kitüntetést kaptad közszájon forog a kocsmánkban, de a keddhelyi dicsőséged, ahogy azt a csalót leleplezted, s visszaszerezted a szegények pénzét... az is szárnyra kelt. Én meg a kereszteted mesélem annak, aki nem tud róla, hogy az is a te műved, meg hogy a püspök úr azt üzenté, hogy az egész vármegyében nincs még egy ehhez fogható. Valóságos legenda lettél! Mondom, senki rendes ember nem feltételez rólad rosszat. De ha mindez kevés lenne: a bíróról se képzeld senki semmi jót... Bözsi nenéről meg a bírónknál is kevesebbet.

– Köszönöm, hogy elmesélted, s főleg azt, hogy nem hittél, hogy nem hittetek a szóbeszédnek. Megkérnélek, Gergő, mondd el mindenkinek, akinek csak teheted, hogy pusztán bérlem azt a földet. Szabott összeget kell fizetnem érte évről évre. Egyetlen kedvezményként azt fogadtam el, hogy a házat, amit a romba roskadt régi helyett építettünk, és ami ettől kezdve a hagyatéki föld része lett, felbecsülik majd. Azt, amire az értékét tartják majd, levonják az első évi befizetendőkből. Mi építettük egyedül. Mi, akiket itt látsz. Meg egy öregasszony, aki nincs velünk. Még a szomszédok se segítettek. Felénk se néztek. Most már értem, miért. Ezek a gyerekek is dolgoztak nap mint nap, hogy tető alá hozzuk azt a házat. Csak a betetőzésében kaptunk segítséget. Azt mi, a két mozgásképes felnőtt, nem bírtuk volna egyedül. Borba Bálint a bíró sógora ugyan, de nekem jóbarátom. Ő érkezett segítségként az embereivel. Arra kérek, Gergő, mielőtt bárkinek is elbeszéled, amit mondok, kérdezd meg az írnök urat, hogy hogy volt. Ha elmondod, miért kérded, s ugyanazt állítja, amit most én... Akkor, és csakis akkor meséld el mindenkinek a dolgot. Ha teheted, intézd úgy, hogy szomszédjaimhoz is eljusson a hír. Megteszed, Gergő?

– Hát persze, hogy meg! Különösen, ha az ifjasszony is megkér.

– Tegye meg, Gergő, szépen kérem – vágott ugyanolyan túlesengő képet Nyica, mint amivel Janót a gyerekek elhozására bírta.

A hatás most sem maradt el. Gergő ezt látván elnevette magát, s szinte ugyanazt mondta, mint akkor Janó.

– Egy ilyen kérésnek képtelen vagyok ellenállni.